

Елизабет Кларк и предучилищното възпитание в България

п-р Христо Куличев

Благодаря на Нов български университет и департамент “История” за възможността да участвам в тази двудневна конференция, посветена на дейността на протестантските мисионери в България и на Балканите. Нашето събиране през тези два дена, 19 и 20 декември 2006 година, съвпада с много дати и събития в живота на семейството на мисионера Джеймс Франклин Кларк, познат между българите още и под името Яков Кларк. Той е роден в 1832 година. Млад, жизнерадостен, смел и амбициозен младеж, по образование геолог, той чул за мисионерите в Африка и на 27 годишна възраст пожелал и той да стане мисионер. Вместо в Африка, изпратили го в България. Пристига в България през 1859 г. и до края на смъртта си в 1916 г. 84 години, той прекарва като мисионер цели 57 години в служба на българския народ.

През тази година се навършват 90 години от неговата смърт.

Навършват се и 100 години от раждането на неговия внук Джеймс Кларк и 35 години от издаването на книгата, която той написва „Библейските дружества, американските мисионери и националното възраждане на България”, издадена в Ню Йорк в 1937 г. от Arno press & The New York Times, 358 стр.. Книгата е написана много по-рано и Джеймс Кларк – младши я представя през юни 1937 г. като своя дисертация и за която през февруари 1938 г. Харвардският университет му присъжда степента доктор по хуманитарните науки – специалист историк на Балканите.

Навършват се 108 години от отварянето на първата детска градина в България или както народът е казвал „забавачница” за занимаване и възпитаване на децата от предучилищна възраст. Това е едно пионерско дело, заслуга за което има Елизабет или побългареното ѝ име Елисавета Кларк, дъщеря на Джеймс Кларк. Навършват се и 100 години откакто тя купува и

обзавежда специална сграда за тази цел на ъгъла на улиците „Ангел Кънчев” и „Солунска”, където с баща си прекарват своя живот.

Вярваме, че Столичната община ще даде разрешение на това място да бъде поставена паметна плоча в тяхна чест.

Създаването на детските градини в България е една огромна и неоченена заслуга на американските мисионери. Те са първи в това полезно дело за подрастващото поколение на България, за техните майки и за нашето общество. Най-голяма заслуга за това има пионерът на това дело госпожица Елизабет Кларк, или както обикновено я наричат „мис Кларк”. Макар че в жилите и не тече българска кръв, тя е родена в България, отдава целия си живот в служба на България и оставя тленните си останки да почиват в България.

Много малко е писано за госпожица Кларк, а бъдещите честни и непредубедени изследователи на българското предучилищно възпитание е нужно да знаят какъв непоклатим стожер на детските градини в България е тя и то в годините, когато те се наричат с насмешка „забавачка”.

Мъчно е сега, когато България е покрита с детски градини, човек да си представи, че в първите десетилетия на двайсетия век има години, в които единствената детска градина за българските деца в София е детската градина на Елизабет Кларк. Тя като весталка опазва пламъчето на предучилищното възпитание и всячески се старае то да се разгаря.

Трудно е сега, когато в България подготовката на детски учителки с висше образование се получава в няколко университета, човек да си представи, че десетилетия наред единственият курс за детски учителки е този на Елисавета Кларк и понякога макар и само с една курсистка, курсът не престава да съществува, а като разсадник чрез учителките, които подготвя, разпръсква идеята за детските градини в цялата страна.

Елизабет или с нейното побългарено име Елисавета Кларк, е родена на 1 юни 1868 година в Пловдив. На тази дата се празнува денят на детето. Тя умира в София на 12 декември 1942 година. Баща ѝ, д-р Джеймс (познат между българите като Яков) Франклин Кларк, е жизнерадостен, смел и волеви младеж, по образование геолог, чул за мисионерите в Африка и поискал и той

да стане мисионер. Вместо в Африка, изпращат го в България. Със своята всеотдайна дейност за просвета на българите той е ярък пример за Елисавета Кларк, за да се отдаде по-късно и тя със същата нестихваща енергия за доброто на българските деца.

Образованието си мис Кларк получава в Самоков, Цариград и Америка. Когато е била на петнайсет години, семейството ѝ отива в Америка. Там тя остава три години, и учи в много известния и досега колеж Маунт Холио, близо до Бостън. Завръща се в Самоков, за да се грижи за болната си майка, след което пак заминава за Америка и постъпва в бостънската консерватория. Там тя учи пиано и пеене, но не успява да завърши, защото трябва да се върне в Самоков – сега и майка ѝ, и баща ѝ са болни. В малкото свободни часове, които има, преподава пиано и алгебра на учениците в Самоковското Американско училище.

През 1894 година майка ѝ умира и леля ѝ госпожа Сара Лейн отново я извиква в Америка. Тя ѝ дава идеята да изучи Фрьобеловия метод и да стане детска учителка. Фридрих Вилхелм Август Фрьобел (1782-1852) е немски педагог и теоретик на предучилищното възпитание. През 1837 година той открива първото предучилищно учреждение, което през 1840 г. нарича „детска градина“. Разработва теория за работата в нея и методика за подготовка на възпитателки на децата. По онова време предучилищното възпитание в Америка напредва много по-бързо, отколкото в родината на Фрьобел – Германия.

Мис Кларк постъпва в най-добрия колеж за детски учителки - „Нейшенъл киндъргарден колеж“ (Национален колеж за детски градини) в Чикаго, който тогава е ръководен от много известната педагожка-фрьобелистка Елисавета Харисън. Нейната книга „Изучаване детската природа от гледище на детската градина“, преведена на десетки езици, е преведена и издадена на български от мис Кларк през 1915 година.

По това време преподавателка в същия колеж е и мис Бло, ученичка на Фрьобел, която е пренесла така да се каже Фрьобеловия метод от Германия в Америка. Години по-късно, през 1925 година, мис Кларк изпраща в същия колеж и Пенка Касабова, за да я подготви като своя заместничка.

След завръщането си в България мис Кларк открива в Самоков през 1898 година частна детска градина с 15 деца. Най-върл противник на тази първа детска градина в Самоков е владиката, който смята, че в детската градина се прави протестантска пропаганда.

Във връзка с „протестантската пропаганда“, страхът от която продължава да витае и в наше време в умовете на непросветените българи от различни слоеве на нашето общество, ще отбележим, че тя не е направила протестантка нито една от своите курсистки и ще споменем думите на Пенка Касабова „А що се отнася до американската пропаганда, длъжна съм да кажа, че мис Кларк държеше нейните курсистки да бъдат преди всичко (първо и последно) добри българки и да се посветят с цялата си душа за издигането на своя народ чрез малките деца (Касабова, Пенка. Скици по пътя на живота. С., 2001. 36).

За своя помощничка в детската градина мис Кларк взема Калиопа Сечанова от Пловдив, дъщеря на пастир Иван Сечанов. В следобедните часове мис Кларк дава на Калиопа Сечанова теоретични знания за предучилищното възпитание.

Това е скромното начало на Американската детска градина и двегодишния педагогически курс за детски учителки, които просъществуват цели 44 години, чак до 1942 година, когато курсът, а заедно с него и детската градина са закрити по понятни причини – България е съюзник на фашистка Германия и има неблагоприятното да обяви „символична“ война на САЩ.

През 1900 година мис Кларк се премества в София и с неописуем идеализъм веднага открива своя детска градина в някакво неподходящо помещение на улиците „Неофит Рилски“ и „Белчев“. Има 2-3 курсистки, които ѝ помагат при работата с децата сутрин, а следобед ги обучава по Фрьобеловия метод.

Само от таксите на децата мис Кларк едва-едва поддържа детската градина, но не се отчайва и продължава работата си. Често няма пари дори за хляб, сама мие пода. Но дълбоката ѝ вяра в ползата от детската градина и бъдещето на това дело я изпълва с ентузиазъм. Когато на гости идва леля ѝ и вижда при какви условия работи нейната племенница, тя ѝ подарява

значителна сума, с която мис Кларк купува място на ъгъла на улиците „Белчев и „Солунска”, в близост до изградената вече Първа Евангелска църква на улица „Солунска“ № 49. Това е на края на града, от където започва полето и градините на София.. За много кратък срок, още през 1905 година тя построява голяма триетажна сграда специално за детска градина, жилище за себе си и за курсистките с възможност да разгърне работата си в по-голям мащаб. Обмислена съвместно с мис Кларк и архитект Фрингов, сградата е с всички удобства. Големият салон 8 на 9 метра се свързва чрез пълзящи врати със съседното голямо помещение и при специални случаи се получава зала с дължина около 15 метра. Парното отопление предизвиква завист и предразполага всички, които идват на посещение. Сградата задоволява пълноценно не само нуждите на децата и техните учителки, но се превръща в културен център в онова време. Провеждат се срещи, сказки, вечеринки, събрания, курсове. Ползва се от студентски, стенографски, въздържателни, есперантски и други дружества. За една година се приютява и детската театрална школа на Николай Фол. Всичко това мис Кларк предоставя безвъзмездно, само срещу условието в сградата да не се пуши и да се плати на чистачката.

Американската детска градина става като модел за другите детски градини. Тя единствена в България се помещава в специално построено за целта здание, и то още в началото на 20 век. Професори и студенти-педагози от Софийския университет, училищни инспектори я посещават, за да се запознаят с обстановката и работата на детската градина.

През 1914 година мис Кларк открива клон от своята детска градина в Ючбунар – най-бедният квартал на София, за да даде възможност и децата на работниците да посещават детска градина. Ючбунарската детска градина просъществува три години с голям успех и се закрива поради войната.

През 1922 година мис Кларк започва да издава списание „Детска градина“, чрез което искаше да помогне на детските учителки в България, които са без каквато и да е специална подготовка. Все от желание да бъде полезна на детските учителки, мис Кларк се отзовава с радост на молбата на тогавашния училищен инспектор Димитър Лазов и провежда, пак в

Американската детска градина, шест месечен безплатен курс за софийските детски учителки.

Благодарение на своите непрекъснати усилия, г-ца Кларк успява да намери отзивчиви държавници, които се вслушват в нейния апел за повече възпитание на малките български деца.

През 1923 год. тогавашния министър на просветата Ст. Омарчевски нареди със закон да се открият детски градини в градове с повече от 20,000 души население, а през 1934 год. г-н професор Янаки Моллов, тогавашен министър на просветата, разшири тоя закон по следния начин: детски градини да се открият в селища над 5,000 жители, а детски ясли за деца от 2 до 5 години и детски домове в селища с 20,000 жители. Този закон задължава селските общини да открият поне през летните месеци детски градини за деца от 3 до 7 годишна възраст, а индустриални предприятия, които ангажират майки с малки деца – да откриват детски домове за тези деца.“ (ЩДА, ф. 1062 К, а.е. 43).

Освен целодневните детски градини към много евангелски църкви се основават летни детски градини, за да могат през лятото родителите спокойно да работят на полето. Но такива градини се основават и в села, където кметовете пожелават това и се увеличават все повече и повече.

Децата са радостни, че не се скитат безцелно из улиците и научават песни и стихотворения, а майките споделят своето доволство с думите: „Очовечиха се децата ни, че и нас взеха да учат. Мамо - вика, - защо ядеш с отворена уста? Учителката казва да не мляскаме когато ядем. Пък най ми е драго вечер, като се връщам от къра, отрепана от работа, да чуя наш Петко да ми рече „добър вечер, мамо“. Как ги научи таз учителка тъй бързо не знам, ама виждам аз, друго е сега детето ми. Пък и за нас колко е хубаво. Работим си рахат на нивата и хич не ни е страх какво ще заварим вечер. Знаем, че детето ми е нахранено, напоено, наспало се, наиграло се и все нещо новичко понаучило“ (Касабова, П. Цит. съч. 144).

Елизабет Кларк търси различни пътища, за да осъществи своята цел - всяко българско дете, преди да постъпи в училище, да мине през благотворното влияние на детската градина. Тя идва до идеята за създаване на

дружество от всички курсистки, преминали през Американската детска градина, които да действат организирано пред отговорните фактори за откриване на повече детски градини и за признаване на завършилите при Американската детска градина за специалистки детски учителки. За постигането на тази цел през 1929 година тя основава дружество „Фридрих Фрьобел“, което просъществува до 1948 година, когато комунистическата власт издава постановление за закриване на всички дружества въобще.

Мис Кларк е директорка на Американската детска градина и двегодишния курс за детски учителки до 1933 година. След това тя ги поверява на Пенка Касабова и обръща поглед към селските деца. На 65-годишна възраст тя заминава за село (сега град) Кнежа. Там, с една от своите възпитанички Гюргя Мигева, открива частна детска градина, която просъществува пет години.

През целия си живот мис Кларк като неугасващ факел не престава да мисли и работи за предучилищното възпитание. През 1939 година тя основава фондация за предучилищно възпитание, която да работи за това: „Българското дете да бъде добре родено, добре отгледано и добре възпитано.“ Чрез фондацията тя иска да улесни държавата в това начинание и като свое последно желание дарява в полза на малките български деца сума от 500 000 лева на онова време. Но тя не иска фондацията да носи нейното име. (Желязкова, Люба. Благодетелка на нашия народ. ЦДА, ф. 32 К, оп. 1, а.е. 4).

„Целта на фондацията е:

1/ Да основе един институт, който практически да показва как трябва да се грижим за отглеждането и възпитанието на детето от раждането му до 7 годишна възраст.

2/ Да даде подготовка на всички, които да работят като възпитателки на малки деца, а именно да подготви майки и учителки.

3/ Да се грижи за повече опазване и възпитание на селското дете и подготвяне на селската майка като възпитателка.

4/ Да изследва научно особеностите на предучилищната възраст на детето и да прави откритията в тази област общодостъпни.

5/ Да следи за спазването и подобрието на закона за предучилищното образование в България“. (ЦДА, ф. 1062 К, а.е. 43)

От тази нейна формулировка става ясно колко всеобхватен поглед има мис Кларк за предучилищното възпитание, та включва в програмата на фондацията дори и това детето да бъде и „добре родено“, т.е. работата с родителите преди появяването на детето, както и грижи преди тригодишната му възраст.

След Балканската война, когато има много сираци, мис Кларк осиновява две български сирачета, пеленачета: Жорж и Борис, а след това е едно петгодишно момиче и се грижи за тях като истинска майка. Кани на гости роднините на децата и не крие от тях, че не им е истинска майка, както много хора правят. „Да скрия истината, значи да ги излъжа. Как ще искам те да ми казват истината, ако аз ги лъжа? Всички осиновени деца, рано или късно научават истината и каква трагедия изживяват тогава! Никога не трябва да се лъжат децата, никога!“ — заключава мис Кларк.

И по този въпрос за осиновените деца тя изразява едно ново и правилно отношение.

Като личност Елизабета Кларк се изявява със своя християнски характер, който въплъщава в себе си християнския морал и духовни ценности. Не се страхува да изповяда веруюто си, принципите си, убежденията си пред когото и да било. За нея най-важното при възпитаването на детето е примерът на родителя, на учителя, на възпитателя. Детето по-лесно запомня и върши това, което вижда да вършат другите, отколкото това, за което само чува как трябва да се върши. Възпитанието се поставя в центъра на педагогическата работа най-напред върху възпитателя и след това върху възпитанието на детето. Повече знания детето може да получи и по-късно, но характер се гради сега, а не когато е късно; по-лесно е да се оправят първите стъпки на детето, отколкото да се поправят кривите пътища на възрастните, казва тя (Касабова, П. Цит. съч. 26). Старае се да бъде във всяко отношение такава, каквито иска да бъдат другите.

„Нямаше добродетел, която тя да не притежаваше“, отбелязва за нея Пенка Касабова (Пак там, 26). Никога не лъже, никога не се огъва пред

трудностите, никога не манкира, никога не злослови, никога не се бои да каже истината, колкото неприятна да е тя. Когато се отменя сухият режим в Съединените щати през 1928 година, тя пише на президента: „Вие сте избран от народа, за да го водите към добро, а ето, че вие откривате кръчмите, дето народът ще пропада материално и морално. Ако сухият режим не беше приложен добре, то там трябваше да насочите Вашите усилия, а не да отменяте един закон, който по същество е добър.“ (Пак там, 27)

С писмо от 9 ноември 1929 г. National Kindergarten — Elementsry College, Evanston Illinois президентът на колежа съобщава на мис Кларк, че е приета за почетен член. (ЩДА, ф. 32 К, оп. 1, а.е. 4)

На 16 април 1937 година членките на дружеството „Фридрих Фрьобел“ и курсистките от курса при Американската детска градина уреждат във военния клуб в София голямо тържество по случай 100 години от откриването на първата детска градина в света. На това тържество мис Кларк е наградена от Министерството на народната просвета с орден „Кирил и Методий“ I степен. Едно заслужено признание за нейната дългогодишна и всеотдайна дейност и неоценим принос за изграждане на българското предучилищно възпитание.

На 12 декември 1942 година мис Кларк умира от пневмония на 74-годишна възраст. Нейните възпитанички в шпалир от двете страни на катафалката изпращат тленните останки на тази, от която бяха видели висок образец на предан служител на малките български деца.

Един ограничен и предубеден човек мъчно може да си представи и още по-мъчно може да разбере защо една слаба и крехка жена приема чужда страна за своя родина, грижи се за чужди деца като за свои и отдава целия си живот за духовното и културното издигане на народа, между който живее. Да пропагандира между този народ християнските добродетели и да изгражда у него християнските принципи и възпитание на честност, искреност, морал. Това е „пропагандата“, която върши американската мисионерка Елизабет Кларк.

Между многото заслуги, които нейният баща Джеймс Кларк има за нашия народ е и това, че той вдъхнови и дъщеря си да работи в България и да изгражда предучилищното възпитание на подрастващото наше поколение.